

Az Tanınmış Bir Çeçen Lider: Kunta Hacı ve Onun Barışçıl Zikirizim Hareketi

İsa ÇELİK (*)
Birol YILDIRIM (**)

Öz: Bilindiği üzere genel anlamda bütün bir Kafkasya, özelde Çeçenistan asırlardır Rus işgaline karşı kesintisiz olarak devam eden bağımsızlık mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu mücadelede Nakşibendiyye ve Kâdiriyye tarikatları önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda Tarikât-ı Âliyye-i Nakşibendiyye'nin müridi olan İmam Şâmil bu kutlu mücadelenin en tanınmış simasıdır. Fakat Tarikât-ı Âliyye-i Kâdiriyye'nin yöredeki temsilcisi olan Şeyh Kunta Hacı Kişiev de kendine has uslubu ile bu mücadelede yerini almıştır. Sahip olduğu mücadele tarzıyla İmam Şâmil'in şimşeklerini üstüne çeken Şeyh Kunta Hacı, onun tutsak olmasıyla bu mücadelenin tek lideri olmuştur. Şeyh Kunta Hacı, Şeyh Şâmil'in gazavat ideolojisiyle yoğrulmuş "Müridizm" akımına karşı anti-gazavat ruhuna sahip "Zikirizim" anlayışını ortaya koymuştur. Fakat çalışmamızdan anlaşılacağı üzere bu barışçı tutum teslimiyetçi bir anlayışa sahip olmayıp dışarıdan neredeyse hiçbir destek alamayan mücadeleye bilgece ve farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Bu anlayış yaşadığı acımasız bir savaş ortamında "Ormana gidince baltanı arkana sakla" diyebilecek kadar nâif bir ruha sahip Şeyh Kunta Hacı'nın tabiatına çok uygundur. Bu anlayışı ilk başta olumlu karşılayan Ruslar, zikirist hareketin takipçilerinin artması nedeniyle tutumlarını sertleştirmişler tarihte Şâli Katliamı olarak geçen büyük katliamı yapmışlar, bu olayın akabinde de Şeyh Efendi Çarlık yönetimi tarafından kovuşturmaya tabi tutularak 1864 yılında yakalanarak sürgüne gönderilmiştir. Şeyh Kunta Hacı Novgorod şehrinin Ustyuzhna kasabasında 19 Mayıs 1867'de vefat etmiştir. Fakat bugün itibarıyla Şeyh Kunta Hacı'nın aziz hatırası özellikle Çeçenistan'da canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kafkaslar, Çeçenistan, Tarikât-ı Âliyye-i Kâdiriyye, Şeyh Kunta Hacı, zikirizim.

A Little Known Chechen Leader: Kunta Haji and His Peace Zikirizim Movement

Abstract: As it is known, a whole Caucasus in general, Chechnya in particular, has struggled for independence against Russian occupation for centuries. Naqshibendiyya and Kâdiriyye sects played an important role in this struggle. In this sense, Imam Shâmil, the martyr of Tarikât-ı Âliyye-i Naqshibendiyye, is the most familiar figure of this blessed fight. However, Sheikh Kunta Haji Kisev, the representative of Tarikât-ı Âliyye-i Kâdiriyye, took its place in this struggle with its own peaceful style. The Sheikh Kunta Haji, who attracted the thunderbolts of Imam Shamil on the struggle he had, became the only leader of this struggle with his captivity. Sheikh Kunta Haji revealed the concept of "Zikirizim" with the anti-zealous spirit against the current of "Muridism" mixed with the ideology of Sheikh Shamil's gazawat. But as we understand from our work, this peaceful attitude had tried to

*) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bölümü Ana Bilim Dalı (e-posta: isacelik@atauni.edu.tr)

**) Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bölümü Ana Bilim Dalı (e-posta: biroyildirim97@hotmail.com)

bring a wise and different perspective to the struggle, which had no submissive understanding and almost no support from the outside. This understanding is very suitable for the nature of the Sheikh Kunta Haji, who had such a reasonable seal as to say "Keep the ax behind when you go to the forest" in a brutal battle environment. The Russians, who initially accepted this understanding positively, made a great massacre known as the Shali Massacre in the history and following this incident, Sheikh Efendi was subjected to prosecution by the Tsarist administration and was arrested and sent to exile in 1864. Sheikh Kunta Hajj died on May 19, 1867 in the town of Ustyuzhna in the city of Novgorod. But as of today, Sheikh Kunta Haji's saint's memory is alive especially in Chechnya.

Keywords: *Caucasus, Chechnya, Tarikât-ı Âliyye-i Kâdiriyye, Sheikh Kunta Haji, zikirizim.*

Makale Geliş Tarihi: 08.05.2018

Makale Kabul Tarihi: 22.06.2019

I.Giriş

Şeyh Kunta Hacı Kişiev 1830'lu yıllarda İstisu İçkerya Çeçenistan Cumhuriyeti'nde doğdu. Yedi yaşına geldiğinde ailesi ile birlikte sonradan vaizlik etkinliklerine genç yaşında başladığı Nohç-Mohka'nın kalbindeki bütün Çeçen topluma ismini veren Miçik Nehri üzerindeki Elishan Yurt'a göç etti. (Nunuev, 2000: s. 53). Bazı kaynaklarda ise Kunta Hacı'nın doğum yeri olarak Halen Dağıstan Cumhuriyeti Gumbetovskiy bölgesindeki İnho Köyü geçmektedir. (Meskhidze, 1998: s.61). Fakat yapılan araştırmalar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Kunta Hacı'nın ailesi 120 Çeçen klanından biri olan Gukhoy klanına mensuptur. Bu ailenin kökeninde Çeçenistan ve İçkerya'nın doğu bölümünün yanı sıra Dağıstan'ın Andi toplumundan izler vardır. (Akhmadov, s.13). Babasının adı Kişi, annesinin adı Heda, kız kardeşinin adı Hapti'dir. (Kutlu, 2005: s.72; Suleymanov, 1997: s.201). Şeyhin annesinin mezarı İçkerya Çeçenistan Cumhuriyeti'nde bulunan Vedenskiy bölgesinin Guni köyündeki Ertan-Kort dağının güney yamacındadır. Çeçenler (Bkz., Didem Çatalkılıç, 2016: 65-94). Kunta Hacı'ya hürmeten annesine bir türbe yapmışlardır. Tam burada Kunta Hacı'nın esasının izi ve şifalı bir su pınarı vardır. Burası Çeçenler tarafından kutsal bir yer olarak görülmektedir. Annesinin mezarı, sadece öldüğü Mayıs ayında değil sürekli olarak kalabalık hacı grupları tarafından ziyaret edilmektedir. (Çatalkılıç, 2013: s. 20).

Şeyh Kunta Hacı ile ilgili bugün elimizde bulunan en önemli kaynak onun müridlerinden Abdusselâm tarafından yazılan el yazmasıdır. Yazar iddiaya göre bu yazmayı bizzat Kunta Hacı'nın talimatı üzerinde Rus sürgününde yazmıştır. Yazmanın üçüncü bölümü Kunta Hacı hakkında anlatılan kerâmetleri içermektedir. (Zelkina, 2000: s.487-488). Anlatımlara göre Kunta Hacı daha küçük yaşta iken kerâmet göstermeye başlamıştır. Örnek olarak anne karnında iken, annesinin kötü konuşmasını engellemek için onun dilini tutmuştur. Yeni doğmuş bir bebek olarak geceleri asla ağlamamış, beşiğinde Kadiri zikir usulünde sağa ve sola başını çevirdiği görülmüştür. (Zelkina, 2000: s.487). Şeyh Kunta Hacı Allah tarafından gelmesi önceden kararlaştırılan ve diğer sufi şeyhler tarafından beklenen seçilmiş biridir. (Zelkina, 2000: s.487). Bir rivayete göre Hızır (a.s). Kunta Hacı'nın babası Kişi'ye kutsanmış bir oğlunun geleceği bildirilmiştir.

Aynı müjde Kunta Hacı'nın babasının mürşidi Taşu Hacı tarafından da verilmiştir. Taşu Hacı Kişi'ye “*Senin oğlun Allah tarafından insanlara, hayvanlara ve tüm dünyaya gönderilen mükemmel bir veli olacak. O başlangıç ve sonunda Kadirî tarikatına sadık kalacak ve kendisi her şeye gücü yeten Allah'dan başka kimseden gelen tarikatın öncülüğünü kabul etmeyecek...*” demiştir. Bu hikâye Çeçenistan'ın iki şeyhi arasında iddia edilen bağlantıyı aydınlatmaktadır. Taşu Hacı Çeçenistan'daki tüm Nakşibendî şeyhlerinin en popülerlerinden biridir. Bu hikaye iki tarikatın bir diğerine ne kadar dostane yaklaştığını göstermesi açısından önemlidir. (Çatalkılıç, 2013: s. 21).

Gerçekten de söz konusu müjde gerçekleşmiş Kunta Hacı bu tarikatın önemli bir temsilcisi olmuş şeyh, ve etkili bir vâiz olarak bölgede temâyüz etmiştir. (Meskhidze, 1998: s.61). Fakir ve küçük bir aileden gelen Kunta Hacı küçüklüğünden itibaren güzel ahlak, dürüstlük ve çalışkanlığıyla dikkat çekmiştir. Dindarlık, adalet duygusu, yalnızlığa meyil ve yaşı için alışılmadık bir analitik zekâ gibi istisnai özellikler göstermiştir. Dinî faaliyetlere gerekli ilgiyi göstermiş, şeyh ve ulema meclislerine katılmıştır. 12 yaşına geldiğinde Kur'an'ı okuyabilecek seviyeye ermiştir. Bu iddia hem Kunta Hacı'nın müridi olan Abdusselâm'ın tezinde hem de bölgede incelemelerde bulunan Rus jandarma Yüzbaşı A. İppolitov tarafından çürütülmektedir. Abdusselâm tezinde Kunta Hacı'nın Çeçenceden başka dil bilmediğini, bir kereden fazla resmi eğitim almadığını belirtmiş, A. İppolitov'da ona paralel olarak Kur'an okuyamadığını ifade etmiştir. (Çatalkılıç, 2013: s. 22; Zelkina, 2000: s.486; İppolitov, 1869: s.2). Fakat yaygın eğitimin etkin olduğu dindar müslüman bir toplumda yaşayan bir kişinin temel dini bilgileri almadığını düşünmek oldukça zordur.

Gençlik döneminde evlenerek aile kuran Şeyh Efendi tarım ve arıcılıkla meşgul olur. (Akhmadov, s.14). İki defa evlenir. İlk evliliğini ünlü Çeçen savaşçı Taymin Biybolat'ın kızı Jansari ile yapar. Bu evliliğinden Subar adında bir kızı, Digib adında bir oğlu olur. (Suleymanov, 1997: s.201).Yaptığı bu evlilik fakirliğine rağmen Kişi ailesinin ve büyük İmamın daha genç yaşında toplumda önemli bir yere sahip olduklarını gösterir. (Akhmadov, s.14). Kunta Hacı ikinci evliliğini Sadi Hanımla yapmış olup, bu hanımdan Mahmi, Hızır, Abdul-Movla isimlerinde üç oğlu, Aset adında bir kızı olur. (Suleymanov, 1997: s.201). Kunta Hacı, genç yaşında ünlü ulema ve sufi şeyhlerle irtibata geçerek Kuzey Kafkasya'da yaygın olan tasavvufî öğretiler dikkatini çeker. Sonuçta İmam Şamil'in akranı ve naibi ve bir gerilla lider olan ünlü bir Nakşibendî-Halidî şeyhi Taşu Hacı tarafından sufizm ile tanışılır. ve Şeyh Taşu Hacı'dan sufizmin edep ve erkanını öğrenir. (Gammer, 2000: s.277). Bu esnada Çeçenistan'ın Zandak Köyü'nden Nakşibendî Şeyhi Gazi Hacı'nın da takipçisi olur. (Meskhidze, 1998: s.61). Taşu Hacı, Gazi Hacı ve Kunta Hacı “*Biz bir ağaç gövdesinin üç dalıyız*” diyerek aralarındaki bağı ortaya koymuşlardır. Kunta Hacı 18-19 yaşında iken babası ile birlikte Şeyh Şamil'in iktidarı dönemi olan 1848-1849 yıllarında, hacca gider. İspatlanamamakla birlikte Tarikat-ı Aliye-i Kâdiriyye girişi bu hac yolculuğu esnasında gerçekleştiği kuvvetle muhtemeldir. Kunta Hacı hac vazifesini yerine getirdikten sonra Çeçenistan'a dönüş yolunda Bağdat'a uğramış ve Tarikat-ı Aliye-i Kâdiriyye'nin (Bkz. Gürer, 2009) kurucu şeyhi olan Abdülkadir Geylanî Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmiştir. Rivayete göre Kunta Hacı türbede uykuya daldığı esnada Geylanî Hazretleri (Çelik, 2008: ss.159-184)

zuhur ederek Kunta Hacı'nın tarikata intisabını gerçekleştirmiştir. Bu intisabın Mekke'de gerçekleşmiş olabileceği de düşünülmektedir. (Çatalkılıç, 2013: s.24).

Şeyh Kunta Hacı bu intisabla birlikte müridinden hal yoluyla icazet de alarak, Çeçenistan'da Kadiri Tarikatını kurmakla görevlendirilmiş bir Mürid-i Kamil derecesine erişerek ülkesine dönmüştür. (Kutlu, 2005: s.72). Bu görevini de bi-hakkın yerine getirerek Kadiri tarikatını Çeçenistan'da yaymaya başlamıştır. (Gammer, 2010: s.101). Bu amaçla vaazlara başlamış, fakat Şeyh Şamil ile cihad yönteminde farklılaşınca Şeyh Şamil tarafından ikinci kez sürgün mahiyetinde hacca gönderilmiştir. Kunta Hacı'yı takibe alan Şeyh Şamil, Kuzey Kafkasya için bu yeni tarikatı yasaklar. Kunta Hacı ve onun en yakın takipçilerini fahri sürgüne zorlar. Bu şekilde Çeçenistan'dan ayrılmak zorunda kalan Kunta Hacı, dönüşüne kadar, uzun süre kendi akraba ve takipçilerine Allah'a dua etmek ve zikir yapmak gerekliliği ile ilgili talimatlar yazar. (Çatalkılıç, 2013: 25). Çünkü onun inancına göre, ahiret günü oldukça yakındır. (İppolitov, 1869: s. 2).

1861 yılında, Şeyh Şamil'in yakalanmasından sonra Mekke'deki hac yolculuğundan vatanına dönen Kunta Hacı, Müslüman Çeçenistan halkı tarafından büyük bir ilgi ile karşılanır. Takipçileri tekrar yanında toplanmaya başlar. Kunta Hacı'nın öğretisi Çeçenistan ve İnguşetya'da yaygınlaşır. Sonuçta takipçilerinin sayısı 5588 kişiye kadar ulaşır. Verdiği mesajlar savaş ortamından bıkmış insanları cezbeder. Pek çok şeyh çok geçmeden dini bir topluluk oluşturmak için Kunta Hacı'nın etrafında toplanmaya başlarlar. Evrenin geleceğini ve sırlarını ortaya çıkaran bir insan olarak tanınan Şeyh bu imajına uygun olarak "halvet"e girerek konumunun gereğini yerine getirir. (Çatalkılıç, 2013: 25).

Çarlık yönetimi ilk etapta Şeyh Kunta Hacı'nın öğretilerinin Kafkasya'daki iktidarları için tehlike teşkil etmediğini düşünmüş, hatta istihbarat elemanları barışın te'sisi için geçeceği Kafkasya'daki işgallerinin sorunsuz devam etmesi için Şeyh'in vaazlarını çarlık politikası için faydalı olduğu noktasında raporlar yazmışlardır. (Akaev, 2006: s.140). Bu olumlu imajda ilgili kitlenin sayısının az olması da etkili olmuştur. Fakat Şeyh'in etrafında toplanan zikiristlerin yani müridlerin sayısının hızla artması ve daha sık toplanmaları yönetimi endişelendirmeye başlar. (İsaev, 1998: s.38). Üstelik bölgeye 8 naip atayarak Çeçenlerin kendi yönetimlerini oluşturmaları, Kunta Hacı'nın öğretilerinin takipçileri tarafından Çeçenistan, Argun ve İnguşetya'nın dağlık bölgelerinde zikir öğretisini yaymaları Rus yönetimindeki hoşnutsuzluğu artırır. Kunta Hacı'nın faaliyetleri kısıtlanır. 1863 yılıyla birlikte bu yeni öğreti bir anda tamamen farklı bir karakter kazanarak açıkça sömürge iktidarının karşısına çıkmaya başlar. 5 Mayıs 1863'te Loris-Melikov, Kunta Hacı'nın fiçi ustalığı ile meşgul olma bahanesiyle şehirlerde rahatça gezdiğini ve kendi propagandasını yapma fırsatı bulduğunu ifade eder (Çatalkılıç, 25; İsaev, 1998: s.38).

Bu dönemde Kunta Hacı'nın takipçileri gittikçe çoğalır. Zikiristlerin sayısı 3000'e yaklaşır. Topluluk gittikçe radikalize olur. Kunta Hacı tarafından belki de asla verilmemiş direktifler naipler tarafından her tarafa yayılır. Çeçenistan'ın her köşesinde yankılanır. (İppolitov, 1869: s. 3). Rus jandarma Yüzbaşı A. İppolitov'a göre ise; Kunta

Hacı benzer kuralları kendisi vaaz etmediyse veya şeyhleri vekilleri aracılığıyla yaymadıysa bile gazavatın gelişmesine yardım eden bu tür vaazların yapılmasına göz yummuştur. Sonunda başlangıçtaki barışçıl hava ortadan kalkar Kunta Hacı ve çevresi Şamil'den daha etkili olur. Çarlık yetkilileri için Kunta Hacı; iktidara değil de Allah'a hizmet eden fanatik, suçlu ve bir fesatçı idi. Artık Kunta Hacı, Çarlık iktidarı için politik bir suçluydu. Bu dönemde bölgedeki Rus askerlerinin gizlice öldürülmeye başlanması bu imajı daha da güçlendirdi. (Çatalkılıç, 2013: s.25).

Durumdan şüphelenen General Loris-Melikov, yönetime bir takım askeri önlemler önerir. (İsaev, 1998: s. 38). Sonunda Rus iktidarı bölgede silahlanmakla birlikte (Lilov, 1886: s.27). Çarlık yönetimi Şeyh Kunta Hacı'nın halkdaki muazzam etkisinden çekindiğinden bölücülük hareketlerine girişir. (İsaev, 1998: s.38; İppolitov, 1869: s.12). Öncelikle Çeçen ruhban sınıfı, resmi ve resmi olmayan olmak üzere iki kampa ayrılır. Birinci grup Kafkasya'daki Rus iktidarını destekleyen, Kafkas Askeri iktidarı ile işbirliği içinde olan bir kısım din adamından oluşuyordu. İkinci grup ise adaletsiz iktidara karşı muhalefette kalmaya devam eden Şeyh Kunta Hacı'nın başında olduğu zikirist öğretinin takipçileriydi. Çarlık yönetimi, zikirist hareketle mücadelede, Rusya tarafını tutan resmi ruhani sınıfı kendi tarafına çekmenin üst düzey fayda sağlayacağını düşünür. (İsaev, 1998: s.38-39).

İlk iş olarak Çeçenistan ve Terek bölgesindeki Rus askeri iktidarı politik mücadelede halkı yönlendirmek için harekete geçer. Bu amaçla Terek bölge şefi Çeçenistan'daki resmi ruhani sınıfa "gizli servis" kurlmalarını emreder. Kurulan gizli serviste Abdülkadir Hordaev, Mustafa Abdulaev, İdik İslamov, Mahmud Barışgov ve daha başka din adamları yer alır. (İsaev, 1998: s. 38-39). Bu işbirlikçiler arasında en etkili olanı Molla Abdülkadir Hordaev'dir. (İsaev, 1998: s.38; İppolitov, 1869: s.14).

Çarlık iktidarına sadık kalmış olan mollalar, zikir öğretisinin fanatik boyutunu yok etmek için zikir öğretisinin eleştirisine girişirler. Bu amaçla Terek bölge başkanı resmi ruhani sınıfa, zikiristler tarafından yanlış bir şekilde vaaz edilen öğretilere karşılık söz ve ikna gücüyle etki edilmesini önerir. (İppolitov, 1869, s. 12; İsaev, 1998: 38). Resmi ruhani sınıf insanların toplandığı her yerde zikiristlerin öğretisini eleştirirler. Nüfusun ideolojik işlenmesi ile görevlendirilen Kadı Abdülkadir Hordaev ve Mustafa Abdullaeva, gibi din adamları toplanıp İslamî doktrinleri tartışır. Kunta Hacı'nın manevî âlemle irtibat kumasının imkânsızlığı üzerinde dururlar. Bu arada Kunta Hacı böyle bir iddiasının olmadığını önemle belirterek aleyhinde esen olumsuz havayı tersine çevirmeye çalışır. (Çatalkılıç, 2013: s.30).

Rusya yanlısı mollalar halkın toplandığı her ortamda vaazlarına devam ettiler ve halk üzerinde etkili de oldular. (İsaev, 1998: s. 39). Buna paralel olarak Çarlık yönetimi bütün halkla sorunlarının olmadığını, halkı kör batıl inançlar ile isyana kışkırtma eğilimi gösteren Şeyh'in en yakın nâiplerinden olan Salam ve Maçık'i hedef aldıklarını söylemiş (İppolitov, 1869: s. 14), bir yandan da Kafkasya'nın stratejik noktalarına ordu yerleştirmiştir. Özellikle Çeçenistan'ın ekonomik ve politik merkezi olan Şali'de askeri bir yığınak yapmıştır. Çarlık yönetiminin bu politikaları sonucunda Çeçenler arasında anlaşmazlık çıkmış ve bunun sonucunda zikirist hareket belirgin bir biçimde

zayıflamıştır. (İsaev, 1998: s.39). Nihayet 18 Ocak 1864'te Şali müstahkem mevkinde tarihe "Şali Katliamı" olarak geçen olay gerçekleşir. Hükümet ordusunun desteğinde, binlerce Çeçen barış yürüyüşünde kurşuna dizilir. Resmi kaynaklar olayı örtbas eder ve 164 kişi öldüğünü açıklar. (İsaev, 1998: s.36). Şeyh Kunta Hacı, tutuklanarak Grozni hapishanesine atılır.

Bu olay üzerine Şeyh Kunta Hacı'nın serbest bırakılması için hemen hemen tüm Çeçenistan'dan zikiristler Şali'ye akın etmeye başladılar. Molla Abdülkadir ve resmi ruhani sınıf, zikiristlere ellerine silah almadan toplanırlarsa generalden şeyhin serbest bırakılmasını isteyeceklerini ve muhtemelen de serbest bırakılacağını söylediler. Fakat halk bu işbirlikçiler tarafından tuzağa çekilir. Şeyh Kunta Hacı'nın manevî gücüne ve Allah'ın yardımını umarak, dualar ve zikir eşliğinde birçok Çeçen, Rus taburlarına doğru yürümeye başlar. Nazran bölgesindeki resmi ruhani sınıf tarafından ikna edilen Zikiristler kendilerine kurşun işlemeceğine inanıyorlardı. (Çatalkılıç, 2013: s.33). Ancak "Hançerler Savaşı" denilen savaşta sadece hançerleriyle yürüyüşe geçen birçok zikirist şehit edilir. Bu arada halkı bu tuzağa çeken işbirlikçi ulema ortadan kaybolur. (Çatalkılıç, 2013: 31-32). Bunun üzerine 1864 yılının Ocak ayında Terek valisinin emriyle Şeyh Kunta Hacı'nın kardeşi Movsar da tutuklanır. Zikirist hareketin lideri Şeyh Kunta Hacı süresiz olarak yerleştirildiği Novgorod şehrinin Ustyuzhna kasabasında 19 Mayıs 1867'de vefat eder. (İsaev, 1998: s. 40).

Şali'deki kanlı savaştan sonra Terek bölge şefi Loris-Melikov tüm Çeçenistan'da zikri yasaklar. Kafkasya'da bulunan Çarlık yönetimi Çeçenistan'da resmi din adamlarının da katılımıyla zikirist harekete katılanlara karşı takip harekâtı başlatarak, tehdit ve şantaj ile zikiristleri kendi tarafına çekmeye başladı. Yapılan toplantılarda zikrin uygulanması sert bir şekilde yasaklandı, zikiristleri teslim etmeyenler tehdit edildi. Kadı ve mollalar İslam'ın gerçek törenlerinin kurallarını mescitlerde açıklamaya mecbur tutuldular. Loris Melikov 26 Ocak'ta Grozni Kalesinde zikirist hareketin temel kışkırtıcılarının derhal yakalanması gerektiğini bildirmek için tüm naip ve Çeçenistan'daki köylerde görevli "aksakallılar"ı topladı. Emrinin en geç 1 Şubat 1864'e kadar gerçekleşmesini talep etti. Hareketin yakalanan 18 lideri 5-8 yıl arasında sürelerle ırgat olarak çalışma cezasıyla Sibiry'a sürülürler. Fakat sürgün edilmiş aktif zikiristler burada da zikre devam ederler. (Çatalkılıç, 2013: s.33-34).

Kafkasya'daki yetkililer, Çarlık hükümetinin kararıyla Kafkas-Rus savaşları boyunca halkı bir yandan sefaletle mahkûm ederlerken, (İsaev, 1998: s.36) bir yandan da dağlıları asimile edebilmek için geleneksel dini norm ve değerlerin yerine alkol, kumar, rüşvet ve benzeri kötü alışkanlıkları yerleştirmeye çalışırlar. Giyimlerine karışıp, hacca gitmelerini yasaklarlar. (Rba, 2006: s. 60). Kafkas savaşları Çeçenlerin yenilgisiyle sonuçlandığında maddî ve manevî büyük bir yıkıma uğrarlar. (Çatalkılıç, 2013: s. 36). Böyle bir ortamda Çeçen halkı kendilerini rahatlatacak daha farklı çözümler aramaya başlarlar. (Akhmadov, s.16). İşte böyle bir ortamda Çeçen sufi Şeyh Kunta Hacı Kişiev'in vaizlik faaliyetleri ile bağlantılı olarak 19. yüzyılın 50'li yıllarında Çeçenistan ve İnguşetya'da Kadiri tarikatı, ortaya çıktı. Şeyh Kunta Hacı bu dönemde çok başarılı bir ağ kurarak "zikirizm" olarak adlandırılan Kadiri tarikatının Çeçenistan versiyonunun var olan kötü

durumdan bir çıkış yolu olarak halka sundu. (İsaev, 1998: s.36). Mensupları cehri zikir yaptığı için zikiristler olarak anılan Kadirî tarikatı savaştan yorulmuş Dağlılara barış teklif eder. (Neçitaylo, 2006: s.48; Aşirov-Pasilov, 2014: s.193 -202).

Kunta Hacı Rus iktidarına uzlaşmaz bir şekilde direnmenin Çeçenleri yok olmaya doğru götürdüğünü anlamıştı. (Bennigsen, 1988: s.64). Bu anlayışla son çare ya da bir çaresizlik olarak Ruslarla barış yolunu denemeye karar veren Kunta Hacı müntesiplerinden farklı inanç mensuplarını hor görmemesini ister. Zikiristler bu prensibi kendi aralarında toplumsal hayata naklederler ve insanları farklı halklara ve tanrıya gerçekten inananların dinlerine saygıya davet ederler. (İsaev, 1998: s.37). Zikirist öğreti sadece savaş mücadelesini reddetmiyordu, ayrıca Kafkasya komutanlığının emirlerini yerine getirmeye çağırıyordu. (İsaev, 1998: s.37-38).

Kafkas Savaşlarının sonunda Dağlıların genel bilincinde iki eğilim karşı karşıya geldi. Bunlardan biri dağlıları Çarlıkla savaşa davet eden gazavat anlayışı diğeri ise Çarlık rejiminin Kafkasya ordusuyla savaşmak istemeyen zikirist anlayış. (İsaev, 1998: s.37). Zikiristler Çeçen halkına eşitlik prensibini ilan etti. Artık onlar da Allah indinde eşitti. Şeyh Kunta Hacı, Kur'an'da sözü edildiği gibi dünya da Müslüman olan olmayan farklı halkların olduğunun altını çizdi. Kunta Hacı'ya göre onlar birbirlerini hor görmemeli ve mahkûm etmemeliydiler. Zikiristler bu prensibi kendi aralarında toplumsal hayata naklettiler, farklı halklara ve Allah Teâlâ'ya gerçekten inananların dinlerine saygıya davet ettiler. (İsaev, 1998: s.37). Şeyh Kunta Hacı, bu görüşleri nedeniyle İmam Şâmil'in şimşeklerini üzerine çekti. İmam Şamil Kunta Hacı ve taraftarlarını sürekli gözetim altında tuttu. Onların etkisini kırmaya çalıştı. Güçlü olduğu dönemde başarılı da oldu. Fakat İmam Şâmil'in yenilmesiyle savaştan, yokluk ve sefaletten bıkmış halk son bir umut olarak Şeyh Kunta Hacı'nın görüşlerine sarıldı. Onun barışçıl mesajları Ruslar tarafından da olumlu karşılandı. Fakat bu barışçı hareket de kısa sürede işgal altında bulunan bölge insanının ant-i emperyalist duruşu nedeniyle kısa sürede çatışmaya dönüştü. Şeyhin barışçıl mesajı yorgunları canlandırarak bu muzdarip halk için umut ışığı oldu. (Neçitaylo, 2006: s. 48). Onun savaş karşıtı tutumu tarihçi N. İ. Pokrovskiy tarafından "*Barışçıl Müridizm*" olarak adlandırmıştır. (Çatalkılıç, 2013: s.40; Temizkan, 2009: 165-190; Temizkan, 2010: s.77-92; Akmaz, 1994; Tavkul, 1998: s.1-11).

Bu karakterin ipuçları Şeyh Kunta Hacı'nın Çar II. Aleksandr'ın adamları tarafından yakalandığında yaptığı konuşmasında yatmaktadır. Taraftarlarına zor durumda kalınmadıkça savaştan uzak durmalarını öğütleyen silah olarak insanın nefsiyle savaşının manevî bir silahı olan zikrin sembolü ve vasıtası olan tesbihi öneren imam (Çatalkılıç, 2013: s.46; Nunuev, 2000: s.61-62,64). bu konuşmasında Çeçenler'in neredeyse tek umudu olan Osmanlı devletinin kendilerine yardım edemeyeceğini anladığını dile getirir. (Osmanlı-Rus ilişkileri için bkz., Yıldız, 2000; Aydın, 2001). Ruslar ırz ve namuslarına ve mukaddesatına dokununca ölümüne savaşmalarını tavsiye eder. (Nunuev, 2000: s.71). Kunta Hacı'ya göre sömürgeci idareye karşı Müslümanların pozisyonu şiddetsiz karşı koyma olmalıydı. (Zelkina, 2000: s.492). Kunta Hacı'nın şiddetin manevî reddi, Çarlık karşısındaki askerî eylemlerden vazgeçme, barışa çağrı, karşılıklı yardım, sabır, kardeşlik, öksüz, dul ve yoksullara yardım, çalışmanın gerekliliği, dua, tarikat ile birlik,

Allah'ı kurtarıcı kabul etmek, dervişliğe çağrı, kötülüğe karşı koymama, fikir temizliği, alçak gönüllülük, kötü huyların üstesinden gelme, lüks hayata düşkünlüğü mahkûm etme, ahlakî ruhun yetkinliği hakkındaki vaazları fizikî yok oluşun kenarına kadar giden halkın ruh haline ve genel havaya uygun düştü. Şeyhin sahip olduğu bu fikirler onun dünya anlayışının temelini oluşturdu ve onun duruşunu belirledi. Zikirist öğretinin temelini oluşturan bu fikirler tam anlamıyla bir teslimiyet mesajı olarak düşünülmemeli, toplumsal gerilimler ve hızlı toplumsal değişimler sırasında ortaya çıkması nedeniyle, bu dönemde özgül bir otorite olarak düşünülmelidir. (Çatalkılıç, 2013: 38-39). İmam Şamil'in yakalanmasıyla, Kunta Hacı'nın Rus yönetimi ile savaşın başarıya ulaşmayacağı görüşü halk nezdinde doğrulanmış olur. Halk yoğun bir şekilde Kunta Hacı'nın etrafında toplanır. (İppolitov, 1869: s.4). Onun beyanatları yorgunluk ve ümitsizlik içinde olan halk tarafından umutla karşılanır. Akhmadov, s.14).

II. Şeyh Kunta Hacı'nın Öğretileri

Kadirî tarikatının takipçisi olarak Şeyh Kunta Hacı, Müslümanların ortak kurtuluşundan ziyade bireysellik üzerine vaazlara odaklanır. (Gammer, 2010, s.102). Şeyh tüm Müslüman toplumu iyileştirmektense, daha çok bireylerin dinsel arınmasıyla meşgul olur. (Zelkina, 2000: s. 491). Şeyh müridlerini zikirin kutsal ritüellerini izlemeye, Şeriata göre hareket etmeye, sadece Allah'a hizmet etmeye, ahlaki gelişime ve Allah'ın merhametini ararken sadece dua üzerine yoğunlaşmaya çağırır. (Gammer, 2010: s.102; Akhmadov, s.14,16). Her iktidarı Allah'tan bilen Şeyh meseleye kader planından bakarak asıl manevî otoriteye imrenmek gerektiğini dile getirir. Ona göre maddî hazlardan hiç kimse doyuma ulaşmamıştır. Dünyevî hazlar tuzlu su gibidir, içtikçe insanın susuzluğunu artırır. (Nunuev, 2000: s.66).

Toplumsal önderliğinin yanında halkı Hakk'a vâsıl eden bir mürşid-i kâmil olan Kunta Hacı zorlu yaşamı içinde tarikat âdâbına da kafa yorarak orijinal görüşler serdetmiştir. Ona göre bir mürşid müridleri kendi dertleri ile başbaşa bırakmaz. Onun derdine derman olmadan rahat bulamaz. Tarikatın bütün büyüklüğünü kabul edebilecek yetenekte olan özgür, sakin, kendinden emin ruhlar yeryüzü yaşayışının sonuna dek bu tarikatın içinde yaşarlar.

Hız. Allah'ı kendi içimizde aramak gerekir. O arayışımıza karşılık verir. (Nunuev, 2000: s.62). Kötülüğe kötülük ile karşılık vermemek gerekir. Çünkü bu daha çok kötülüğe neden olur. Her kötülük ontolojik olarak her şeyi yaratan Allah'a karşıdır. Bu düşüncesine baktığımızda onda derin bir vahdet-i vücûd anlayışı olduğu görülür. Çünkü zulüm ve küfür Allah Teâlâ'nın Celâl sıfatının bir tecellisidir. Allah'ın isteği zalimleri onlarda bulunmayan merhamet içeren bir erdem ve bilgelikle cezalandırmaktır. Onları en çok şaşkırtacak ve acze düşürecek bu yöntemdir.

Kunta Hacı'ya göre onlar Allah'ın sizin yanınızda olduğu gerçeğini hissettiklerinde buna dayanamazlar. Allah'a ve tarikatın manevî gücüne karşı duramazlar. Zaman adalete çalışır. (Nunuev, 2000: s.63). Tarikatın yolundan çıkmayan bir sâlikin inancını kimse bastıramaz. Tüm bir hayat boyunca ruhunu İslam ile sağlamlaştırmış bir sâlik gerçek anlamda Allah'a giden manevî bir yol olan tarikat (Bkz., Tehânevî, 1862: I, 919-920;

Cebecioğlu, 1994: 687; Yıldırım, 2016: 162). yoluna girmiştir. (Nunuev, 2000: s.62). Müridler duaya daha çok zaman harcamalıdır.

Dualar stepleri dirilten yaz yağmurları gibi ruhları temizler. Dua Allah Teâlâ ile insan ruhunu birleştiren köprüdür. Bir müridin tarikatıyla teması ne kadar sıkı olursa umutları daha kavi, tarikat ona daha vefalı olur. Cennetin kapısını cömertlik ve merhamet açar. Cömertlik ve merhamet gözleri görmeyeni ve yolundan sapmış olanı tarikat yoluna getirir. Her Müslüman ölçülü ve alçakgönüllüdür. Alçakgönüllülük ve ölçülü olmak tarikata açılan kapının anahtarıdır. Her şeyi Allah adına Allah için yapmak gerekir. İnsanın temel görevi budur. Cesaret ve ısrarla tarikat yoluna revan olmak gerekir. Bu yol müridi kesin olarak hakikate götürecektir. Bilincini Allah ile birleştirecektir.

Allah'ın adında gerçekleşen hiç bir şey iz bırakmadan ortadan kaybolmaz. Bütün bunlar tarikata göre yaşayan insanın gücünü sağlamaştırır iyi meyvelerdir. Kunta Hacı'ya göre onların yerel kanunu şeriattır. Şeriat-tarikat, marifet, hakikat dörtlüsü (Bkz., Yıldırım: 160-184). gerçek sufiler için yol gösterici yıldızlardır. Onlar yoldan çıkmaya izin vermezler, yolunu sapıtımsız ve şüphecilerin bu yola girmesine izin vermezler. Bu sınanmış yoldur. Bu yolda ruhumuz Allah'ın adını sık sık tekrar ederek yani zikirle sağlamaştırılmalıdır. Aydınlanmış, eğitim ve bilim yerel sürecin gelişim yasaları şeriat, tarikat, hakikati tercih edenler için zorunlu olmalıdır. Bu hayatta bir parça altın bir parça toprak aynı değerdedir. Maddî kayıplara üzülmemek, kazançlara sevinmemek esastır. Değer verilmesi gereken tek zenginlik, her şeyi yaratan Allah'ın isteğine uygun ve sadık yolu seçen insanların ruhlarıdır. (Nunuev, 2000: s.63-67).

Peygamber ve mürşid yani silsile-i meşâyih-i kirâm efendilerimiz aracılığıyla Allah'a ulaşmak için kalplerimizi temiz tutmamız gerekir. Eğer kalb temizlenmez ve Allah aşkıyla yanmazsa bilgelik ve marifete ermek muhaldir. Allah akılla kavranılmaz, sadece kalble hissedilir.

Tarikatta ruhunuzu zikir ve filirle ruhunuzu rahatlatın. Huzurlu ruh Allah'a yaklaşır, bu sonsuz sevinç ve mutluluktur. Dünya hayatı ölümlü ve zahiridir. Kalbinde öfkkeyi durduran, kötülüğü bağışlayan, ağızlarında Allah'ın adını anarak yaşayan, yolu sapmışlar için dua eden, gerçek anlamda tarikat yoluna girmiştir.

İslam ve Allah'a sevginin bir işareti gibi sarığı şan ve şeref olsun diye giymeyin. Sarığı başımıza bağlamak için acele etmeyin, ilk önce kalbinize bağlayın. Kutsal insan bilinliği ile övünmez, her zaman ve her şeyde alçak gönüllüdür. Önemsizler gömleğe bürünerek, sakal bırakarak, aynı olanlar arasında ayrışmaya çalışırlar. Bu ikiyüzlüler, Kur'an'da büyük günahkârlar olarak adlandırılırlar.

Dini bütün kişilerin ağızından asla kötü kelime gelmez, gülümseme onun temiz yüzünü aydınlatır. İnsan için en büyük güç; akıl, sabır ve adalettir. Düşman bu güç karşısında tutunamaz ve er veya geç yenilgiyi kabul eder. Bu açıdan inancında samimi olan ve girdiği tarikat yolundan ayrılmayan bir müslümanı hiç kimse yenemez. Yalan çirkinliktir. Yalan dinleyenler de çirkindir. Şüpheli durumları tasvip etmek de yasaktır. Tarikata giren müridin yolunu adalet, ihsan, merhamet aydınlatmalı, kendini bilmek için dayanıklılık ve cesaretle hareket etmek gerekir.

Tüm Müslümanlar kardeştir. İslam'daki öğretilerin ve üstadların hepsine saygı duymak, hiçbir düşüncüyü hor görmemek ve düşman olmamak esastır. Gerçeğe giden birçok yol vardır. Aslolan bu yolların ilahî hakikatta birleşmesidir. Tarikata gidenler doğruluk, barış ve kardeşlik duygusu içinde hareket etmelidir. (Nunuev, 2000: s.62, 66-68).

Bir Müslüman'ın başına bir musibet geldiğinde ayet-i kerime gereği bu sıkıntıyı hata ve günahlarından bilmeli ve kendisini düzeltmelidir. Sâlik namaz, oruç ve verdiği sadakalarla yani kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil ile Allah'a yaklaşır. (Zelkina, 2000: s.491).

Sâlik kul hakkından şiddetle Allah'a sığınmalıdır. Zira kul hakkı tarikat için aşılmaz bir engel olup, bu şekilde Hakk'a varmak imkansızdır. (Nunuev, 2000: s.61).

Sâlik Allah'a dua etmeli, sigara, içki ve sert içecekler içmekten sakınmalıdır. Allah'ın yardımıyla inanmayanlara karşı savaşaacağı zaman tereddüt etmemelidir. (Çatalkılıç, 2013: s.50; İppolitov, 1869: s.7). Allah'ı sevmek demek, adaleti sevmek demektir. Kendimiz için istediğimizi kardeşlerimiz için de istemeliyiz. Hırstan kaçınmalı, diğer insanlardan daha zengin, daha yüksek, daha güçlü olmaya çalışmamak gerekir. Allah'ın verdiğiyle yetinmek ve elden geldiğince fakirlerle paylaşmak gerekir. Yetim, hasta, yoksul ve güçsüzlere karşı merhametli olunmalıdır. Allah'a sunulacak en güzel hediye bizde var olanın birazını ihtiyacı olanlarla paylaşmaktır. Hayatımızı idame ettirmek için en önemli maddelerden biri olan ekmeğin en küçük kırımına bile saygı göstermeli, kıymeti bilinmelidir. Hiç olmazsa onunla bir kuş ve karıncanın karnını doyururuz.

Açlık, sefalet, soğukluk ve küçük düşürülme durumunda kardeşlerimizden hiç birini bırakmamalıyız. (Nunuev, 2000: s.61-63). Zenginlik insanların kıskançlık ve öfkeli/yıkıcı bakışlarını celbeder. Bu zengin için manevî bir yıkımdır. Buna dikkat etmek gerekir. Bilgelik, adalet ve cömertliğe imrenip, kötülüğü sevgi ve iyilikle, cimriliği cömertlikle, hainliği samimiyetle, yanlışlığı inançla yenmeye çalışmak gerekir. Merhametli, alçakgönüllü ve bağışlamaya hazır olmak gerekir. Aşırılıklardan kaçınmak gerekir. Zira aşırılık, gereklilikten farklıdır, sınır tanımaz. Diğerlerinde olmayanı istemek diğerlerinin evinin ölçüsüyle veya eşyalarının görkemi ile ayrılmayı istemek ayıp ve günahdır. Çok hayvana sahip olmak ve bunu açlık çekenlerle paylaşmamak günah ve utançtır. Her gün elbiselerini değiştirmek ve uzun süre yırtık elbiselerle gezenlerin önünden kibirle geçmek günah ve utanç sebebidir. Pahallı ve güzel ayakkabılarla yalınayaklıların yanında durmak utanç ve günahdır. Fazla yemek yemek, fazla uyku, fazla kıyafet, fazla konut her şeyi yaratan Allah'a bizi yakınlaştırmaz aksine O'ndan uzaklaştırır.

Sâlikin mevki ve makama yönelmemesi gerekir. Bu aldatıcı bir durumdur. Eşitler arasında bir eşit olduğunuz için sevinmeli ve gururlanmalıyız. Eğer daha fazla bilir ve daha fazlasına sahip olursak vermek için acele etmeliyiz. Elimizdekini vermezsek yok olacaktır. Bizim verdiğimiz bize geri dönecek ve mahşer gününde şahidimiz olacaktır.

Müslümanlar birbirini sevenler, birbirine yardım edenler, birbirleriyle kardeş olanlar sadece her birimizin ruhlarındaki inancı sevmeli, mitleri sevmemelidir. İnsan evrendeki

en mükerrer varlık olup, diğer varlıklarda akıl ve inanç yoktur. (Nunuev, 2000: s.62, 64-65).

Kadına tavır, yaşlılara saygı, ailede saygı, misafire özel saygı, kolektif yardımlaşma ve toplumsal çalışma, tasada ve kıvançta birlik olmak, maharet, merhamet ve taviz de olmalı bunların hepsi bizi birleştirir ve itibarımızı korur. Çalışkan olmak, en ağır işleri bile yapmaktan korkmamak gerekir. Kendi emeğiyle yaşamayan insan başkasının emeği ile yaşar bu günah ve haksızlıktır.

İntihar tüm günahlardan daha ağırdır. Düşman ile çarpışmada ölmek intihardan çok daha değerlidir. Böyle bir ölüm, tiranlara karşı bir fedakarlıktır. Tarikatta olanlar için tiranlar içi boş putlar gibi düşüp kırılacak olanlardır. İntihar ise Allah'ın güç ve inayetine inançsızlıktır. Öfkelenmemek, duadan duaya geçen sürede sinirli olmamak gerekir. Kötülüğe karşı iyilik yapmak esastır. Böylesi bir davranış kötülerini utandıracaktır. Allah böylelikle sabrımızı ödüllendirecek ve günahlarınızdan sizi arındıracaktır. Haksız bir şekilde yapılmış bir hakaret, iftira veya adaletsizliğe Allah için katlanırsak bizi yüceltecektir. İftiradan sakınmalı ve kalbimizi kıskançlıktan arındırmalıyız. (Çatalkılıç, 2013: 51-52). Bizim huy, adet ve geleneklerimiz İslâm kültür ve medeniyetiyle kaynaşarak binlerce yılda meydana gelmiş ve gelişmiştir. Bu yüzden onlar İslâm'a bu kadar yakın olmuşlardır. Biz onları mukaddeslerimizi korur gibi korumalıyız, hiç kimsenin onları bayağılaştırmasına izin vermemeliyiz. İnsanları prens, köle, yerli ve yabancı diye ayırmamalıyız. Çünkü Kur'an'a göre tüm müslümanlar eşittir. (Nunuev, 2000: s.65-66, 68).

Büyük yaratıcı tarafından yaratılan dünyayı sevmeli ve var gücümüzle korumamız, ona bakmamız, onu renklendirip, onu donatmamız gerekir. (Çatalkılıç, 2013: 50; Nunuev, 2000: s.62, 64, 65).

Yanımızda olan hayvanları sevmeliyiz. Onlar ihtiyaçlarını aktaracak bir dile sahip değillerdir. Onların halinden bizim anlamamız gerekir. Hayvana su veya yem vermeyi unutup namaza durmak için acele etmemeliyiz. Allah'ın karşısına çıkarken, ruhlarımız temiz ve huzurlu olmalıdır.

Bahçeye giren hayvanlara beddua edilmemeli özenle dışarı çıkarmalıyız. Zira burada hayvanın suçu yoktur. Hayvanlarla alay etmek, onlara işkence etmek ağır günahdır. Suçsuz böcek, kuş ve tüm canlıları öldürmek günahdır. İnsanlara zarar vermeyen tüm canlılar müridler tarafından korunmalıdır.

Bütün bitkiler de canlıdır, onların da ruhları vardır. Ormana girdiğinde baltayı saklamak ve sadece ağaçtan kesmek gerekir. Her ağaca, her çalıya, her ot çöpe saygılı davranmak gerekir. Onları sevmek ve onlara iyi dostlar gibi davranmak gerekir. En eski günah, meyve veren ağacı, nehir yakınındaki bir ağacı, yol kenarındaki bir ağacı, gölge veren bir ağacı kesmektir. Müridler her yerde ağaç dikmelidir ve büyüyene kadar onlarla ilgilenmelidir.

Su Allah tarafından yaratılmış her şeyden daha azizdir. Kur'an'da belirtildiği üzere bütün canlı ve cansız varlıklar gibi sular da Allah' tesbih eder. En eski günah suyu

kirletmektir. İçmek için kullanılan pınar ve nehir suyunda yıkanmak, kirli eşyaları yıkamak, yüzmek yasaktır. Suyu çöp atmak yasaktır, nehirlerin yatağını gereksiz yere değiştirmek yasaktır. (Nunuev, 2000: s.68-70).

Şeyh Efendi bu genel-geçer tavsiyelerden sonra mürid ve mürşid gibi tarikatın en önemli unsurlarıyla ilgili de değerlendirmeler yapmıştır. Örneğin mürşidin görev ve fonksiyonlarıyla ilgili şunları dile getirir: Müridler manen hasta olup hâzık usta bir doktora ihtiyacı vardır. Mürşidler bu anlamda birer manevî doktor gibidir. Mürşid-i kâmiller bir doktor edasıyla her müridin manevî hastalıklarını teşhis ederek ona göre bir tedavi uygular. Onlara başladıkları mistik yolculukta bir ömür boyu rehberlik eder. (Zelkina, 2000: s.498-501). Üstad kendi müridini tarikat yoluyla ebedi, gerçek hayata çıkartma yetkisine ve yeteneğine sahiptir. Zor zamanlarında her zaman müridin yanındadır. O tarikat yolunda müridleri Allah'a vâsıl eden bir rehber ve arabulucudur. (Nunuev, 2000: s.66, 68). Üstad kendi müridlerinin davranışlarından dolayı Allah'ın önünde tüm sorumluluğu taşır. (Çesnov, 1999: s.99). Eğer bir mürşid 1000 müridi ölürken, onların ruhlarını her şeyi yaratan Allah tarafından alınmasını sağlayamıyorsa, o bu yolda ehil değildir. (Zelkina, 2000: s.499; Bkz., Uzgur (Özgür), 2015: 100-102; Geylanî, 2009: 975).

Şeyhin müridlerle ilgili görüşleri şöyledir, Mürîdan, köprü, yol tamiri, yol boyunca ağaç ekimi, cami yapımı gibi hayır işleriyle zamanını iyi değerlendirmelidir. Mürid hasta ve yatalakları ziyaret edip, onlara elden gelen yardımı yapmak, ihtiyarlara yetimlere, tüm güçsüzlere, ihtiyaç içinde olanlara ilgi göstermekle yükümlüdür. (Nunuev, 2000: s.62-63). Arası açılan karı kocaları barıştırmak, evden ayrılan anneyi çocuklarına döndürmek, aile kurumunun oluşmasını desteklemek müridin yapması gereken hayırlı işlerindedir. Mürid dünyada kendi cennetini arayan insan değildir. Ama müridler için diğer insanlar için dünyada cennet oluşturmak müridleri mutlu eder. bb Öyleyse bu yolun sâliki olan müridler bu dünya ve çevresindekilere özenle bakmalı, donatmalı, onları sakınmalıdır. Mürid kendinden sonra iyi bir iz, tüm insanlar için örnek bir yaşantı bırakmalıdır. Tarikat gerçeğini diğer insanlara da anlatmalıdır. Mürid Allah'a ne kadar yakın olduğunu bilmek istiyorsa kalbini dinlemelidir. Eğer kalbi kıskançlık, kin ve kibire yeniliyorsa, Allah, peygamber ve mürşidden uzak düşmüş demektir. Eğer kalbi insanlara karşı merhamet ile dolu, düşmanlık ve kıskançlıktan arınmış ise bu kişi madden zengin olandan kendini Allah'a daha yakın hisseder. Mürid yaşlılara saygı duymalıdır, zira o çok görmüş, çok yaşamış olup, çok bilmektedir. Aynı şekilde küçüğe de saygı duymalıdır. Zira o günahtan masundur. İşin aslı mürid herkese saygı duymalıdır. Zira sadece bu şekilde onun ruhu huzur bulur ve bu iç huzuru müridin tarikattan uzaklaşmasına izin vermez. Mürid küçük şeylerden mutlu olmasını biliyorsa gerçekten zengin ve mutludur. (Nunuev, 2000, s.63, 68). Mürid tüm insanlara davranışlarında saygılı olmalı, kendi kardeşi saymalı ve onu savunmalıdır. (Roşin, 2011: s.32). Mürid yaşadığı manevî tecrübeyi, eriştiği mertebeleri şeyhine açmalıdır. (Nunuev, 2000: s.63, 68). Mürid ve şeyh arasında kopmaz bir bağlantı olmalı ve mutlak olarak ona inanmalıdır. Müridin kalbi kıskançlıktan hür olmalı ve kötölemeyi telaffuz dahi etmemelidir. Zira bu korkunç bir günahdır. (Roşin, 2011: s.32).

Müridler şeriatın normlarını ve kendi tarikatının kuruluşunu yerine getiriyorsa geri kalandan mürid sorumludur ve iki dünyada da müridlerin koruyucusu ve kurtarıcısıdır. (Roşin, 2011: s. 32-33). Müridin üstada bağlılık yemini ve tarikatın üyelerinin beraberliği tarikat hayatında çok önemlidir. (Çesnov, 1999: s.99). Eğer bir mürid başka bir üstad veya başka bir şeyh bulmak için üstadı ile arasındaki bağı koparırsa ve daha sonra üstadına geri dönmeye karar verirse kolay kolay kabul edilmez. Ancak samimi tevbe ederse kabul edilir. Eğer mürid üstadına saygı duymazsa, yüreğindeki kıskançlık onu üstadından koparabilir. Eğer bir mürid kendi üstadının müridini yani öz ihvanını sevmez ise başka müridleri de sevmez, sevemez. Eğer bir mürid müfterilerle dost olursa o da onlar gibi iftiracı olur. (Çatalıklıç, 2013: s.53-54; Müridin görevleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Özgür (Uzgun), 2015: s.170-196).

Kuzey Kafkasya için yeni olan Kadirî tarikatı, Nakşibendîlerin sessiz zikrine karşı davul, keman gibi müzik aletlerini de kullanarak, müridleri kendinden geçiren cehri zikir tatbik etmiştir. (Bennigsen, 1988: s.64).

Kunta Hacı'nın Kadirî tarikatı doktrininde müridin müride bağlılık yeminin ve tarikatın üyelerinin beraberliğinin rolünün altı çizilmiştir. Kunta Hacı cehri zikre karşı çıkan Nakşibendîleri ve hafi zikre karşı çıkan Kadirîleri mazur görürken, tasavvuf ehli olmayıp her ikisini de inkâr edenleri ise açık bir aldanış halinde olduklarını dile getirir. Şeyh Efendi cehri ve hafi zikrin hikmetini samimi bir sûfi edasıyla izah ederek her iki yönetime de sahip çıkmıştır. Ona göre zikir-i hafi yoluyla seyr ü sülûk yapan Nakşibendîlerin kalpleri terbiye ve tevhidle güçlenmiş ve kalpleri nur ile dolmuş olup, bu yolla Allah'a vâsıl olmuşlardır. Onlar sessizlik içinde zikir yaparlar. Onlara göre zâkir, her şeyi yaratan Allah'tan utandığında dudağını bile kıpırdatamaz. Bu bakış açısıyla yüksek sesle Allah'ı zikreden bir kimsenin durumunu anlamazlar. Bunların yalanlaması hakikate dayanır ve onun yalanlaması günah olmaz.

Kadirîler ve cehri zikir yapan diğer tarikat mensuplarından ise cehri zikir ile imanlarını ortaya çıkarmaları emredilmiştir. Kunta Hacı'ya göre Allah'ı bilme sevgisini/marifet kalbinde hissedenden bir insanın haykırması sayha çekmesi, hareketlerde bulunması doğaldır. Kunta Hacı'ya göre sesli zikir yapan müntesipleri onu şahsen tanımasa da onu Allah dostu evliya olarak bilirler. Onlar seslerini zikirde yükselterek ağlarlar çünkü her şeye gücü yeten Allah kendi mükemmelliğinin verdiği manevî zevk/feyz onları sarhoş eder, o onlara adaletli olmayı ve kaderin yolunda köle olmayı en güzel yol olarak gösterir. Allah'ın bu gücünün farkında olmak, buna katılmak herkesi ilk esnada sarsar. Onların zikir sesleri arasında Şeytan kaybolur çünkü onlar ne onu duymak ne de işitmek isterler. Bu yüzden ki Kadirî tarikatının müridleri her şeye gücü yeten Allah'a ulaşmada hep hızlı olmuşlardır. Onların kalpleri saflık ve temizlik ile harmanlanır ve böylece Allah'a ulaşırlar. Zikri yaptırarak zikir yüksek sesle vaazda bulunur, güler, haykırır bu da onların Allah'ın şefaatinin kucaklamasını sembolize eder. Zikirin sonunda diz çökerler bu da ahiret günündeki sorgulamada Allah'ın önünde boyun eğmeye eş bir durumdur.

Şeyh Kunta Hacı zikrin kıraat ve mahreç kurallarına göre yapılmamasına şöyle cevap vermiştir, *"Her şeyi yaratan Allah hiç kimse için iki kalp yaratmadı. Eğer bir zikirin*

kalbi Allah düşüncesiyle doluyorsa ve o şevk durumundaysa, o bütün sesleri doğru olarak telaffuz edemeyebilir, çünkü o bir kalpte iki şeyi birleştiremeyebilir. Ve eğer zakir çılgılık sesleriyle ve kalbinin bağlarıyla Allah'a sesleniyorsa, bu onun için en iyisidir. Lisan ile zikir eden bir kimse kelimelerin kurallara uygun olarak kullanımına dikkat edecek olursa, bir şaire benzemiş olur. Eğer kalpte dürüstlük yoksa lisan halinin bir faydası yoktur." Bu heyecana sahip sâlikin hafî/sessiz zikir yapan birini her şeyi yaratan Allah'a ulaşmaktan uzak olduğunu düşünmesi doğaldır. Onun yalanlaması kesinlikle gerçek yola dayanacaktır. Hem yüksek sesli zikri inkâr eden zakir hem de sessiz zikri yalanlayan zakir kendi mantığınca doğru yoldadır. Bu anlayışa rağmen Şeyh Kunta Hacı'nın müridi Abdüsselâm yazmanın son bölümde Kunta Hacı'yı referans göstermeden Kadirî zikrini onaylamayanların ve daire çizerek semâ/zikir etmeyenlerin Kıyamet Gününde Peygamber'in korumasını alamayacağını ve Müslüman milletin gerçek üyeleri olarak düşünülmeceğini beyan eder. (Bkz., Çatalkılıç, 2013: s.56-59).

1864 yılında Kunta Hacı'nın sürgüne gönderilmesinden 3 yıl sonra Şeyhin vefat etmesiyle birlikte Kadirî tarikati başlarında Şeyh Kunta Hacı'nın vekillerinin bulunduğu beş gruba ayrılmıştır. Bammat Giray Hacı Kolu (1838? – 1911), Battal Hacı Kolu (1824-1914), Çim Mirza Kolu, Hakiki Kunta Hacı Tarikati, Veyis Hacı Grubu (?-1973) gibi isimler alan bu gurupları (Çatalkılıç, 2013: 64-67) "vird" olarak adlandırmıştır. (Bennigsen, 1988: s.66).

Burada son olarak Kunta Hacı Efendi'nin halifeleriyle ilgili şu ilginç olayı da aktarmakta fayda vardır. 20. yüzyılın başlarında, Beyşehir'e Kafkasya'dan gelen ve şu anda Sultan 2. Abdülhamid'in adına izafeten Hamidiye ismi verilmiş olan mahallenin tamamen bu göçmenlere tahsis edilmiş mezarlığında Çeçen-İnguş muhacirlerinden iki numaralı mezarda medfun bulunan Hacı Hüseyin Efendi'den söz etmemiz gerekir. Hamidiye Mahallesi'nde yaşayan kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre Hüseyin Hacı, Kafkasya'dan Beyşehir'e gelen ilk gruptandır. Hüseyin Hacı'nın bugün hala anlatılmakta olan bir hikayesi bulunmaktadır. Hikayeye göre Kafkasya'da Ruslar; Çeçen-İnguş memleketlerini işgal edince, Kunta Hacı'yı esir alarak Sibiry'a da bir hapishaneye göndermişlerdir. Kunta Hacı keramet sahibi bir zattır. Hapishanede kalırlarken müridlerinden birisi bir gün bir rüya görmüş ve rüyasını Kunta Hacı'ya anlatmıştır. Kunta Hacı, rüyayı tabir etmiş ve ve bir vasiyet bırakmıştır. Vasiyetinde müridlerine kısa zaman zarfında hepsinin kurtulacağını, sadece kendisinin burada kalacağını Kafkasya'ya döndüklerinde köyleri dolaşip halifelik ve naiplik verdiği kişileri bulup onlara durumdan haberdar etmelerini söyler. Müridler bir vesile ile hapishaneden kurtulduktan sonra, Kunta Hacı'nın vasiyetini yerine getirmek için Kafkasya'da köy köy dolaşarak, Kunta Hacı'nın naiplik verdiği kişilere durumu tebliğ etmişlerdir. Ancak son kişiye tebliğ etmek için Yandre isimli köye geldiklerinde, ellerindeki listede yer alan ismi sordukları halde, burada böyle bir kişinin yaşamadığı cevabını almışlardır. Bu duruma şaşırarak böyle bir kimsenin olması gerektiği konusunda ısrar ederler ve bu kişinin altı parmaklı olması gerektiğini söylerler. Bunun üzerine Köylüler: "Burada Hüseyin isminde sadece bir çocuk var. İsterseniz çocuğu getirelim bir görün, çocuk dağda çoban ancak akşam gelir bekleyelim gelsin" demişlerdir. Çoban Hüseyin, akşam köye döndüğünde, kalabalık bir grup tarafından karşılanır. Müridler köylünün huzurunda çocuğun ayağını

açıp baktıklarında, onun 6 parmaklı olduğunu görürler. Müridler 10-12 yaşında bir çocuk olduğundan pek ihtimal vermemişlerse de Kunta Hacı'nın tarifine uyduğu için Yandre Köyü'nün halifelliğini çocuk yaştaki Hüseyin'e tebliğ ederler. 1901 yılındaki göç hareketi sonrasında Beyşehir'e gelenler arasında Hüseyin Hacı da bulunmaktadır. Hüseyin Hacı, Beyşehir'e geldikten kısa bir sonra vefat etmiştir. (Muşmal ve Diğerleri, 2013: ss.436-437). Bu olayla Kunta Hacı Hazretleri'nin hikayesi ülkemize kadar ulaşmıştır.

III. Sonuç

Yaptığımız bu çalışmadan anlaşılacağı gibi 18. asrın sonu ile 19. asırda tarikatlar Kafkasya'dan Afrika'ya İslam dünyasının her köşesinde işgal ve haksızlıklara karşı çıkmışlardır. Bunun en bariz örneği Rusya gibi dev bir gücün yanbaşıında yer alan Kafkas coğrafyası bu mücadelenin en bariz örneğidir. Bu mücadeleye farklı yöntemlerle de olsa Kadirî ve Nakşî tarikatları öncülük etmiştir. İmam Şâmil'in başını çektiği Nakşibendî/müridist hareket silaha sarılarak Ruslarla amansız bir mücadeleye girişirken, Kunta Hacı'nın başını çektiği Kadirî/zikirist hareket özünde bilgelik ve barış olan ama teslimiyetçi olmayan bir yöntemle savaştan bıkmış Kafkas coğrafyasına huzur ve özgürlük getirebilmenin yollarını aramıştır. Fakat her iki hareket de Rusya karşısında başarısızlığa uğramıştır. Nihayetinde 1990'lı yıllarda Çeçenistan merkezli olarak yapılan bağımsızlık girişimleri büyük başarılarla rağmen aynı akıbete uğramıştır. Bugün Rus işgali altındaki Çeçenistan'da Rus yanlısı yönetim Kunta Hacı'nın barışçıl mesajını ön plana çıkarmakta, adeta onun anlayışı Çeçenistan'ın resmî anlayışı olarak lanse edilmektedir. Adına üniversite kurulmuş olup, değişik zamanlarda kabri başında toplanılarak zikir halkaları kurulmakta, anma törenleri düzenlenmektedir.

Kaynaklar

- Aşırov, A. ve Diğerleri (2014 /1 5), Orta Asya Sufi Grupların Ritüellerindeki Cehri Zikir Kavramı ve Onun Etnografik Özellikleri, Gazi Türkiyat, s.193 -202 .
- Akaev, V. (2000), “Şeyh Kunta Hacı L. N. Tolstoy Nenasailinie i Dialog Kultur” *L. N. Tolstoy Şeyh Kunta Hacı Kişiev: Problemi Mira i Gumanizma 175-letiyu L. N. Tolstovo*, Tula, 2006, ss. 9-10, (“Шейх Кунта-Хаджи и Л. Н. Толстой: Ненасаилине и Диалог Культур”, *Л. Н. ТОЛСТОЙ И ШЕЙХ КУНТА-ХАДЖИ КИШИЕВ: проблемы мира и гуманизма к 175-летию Л. Н. Толстого*, Акаев, Вахит, Тула.
- Akaev, V. (2006), “Şeyh Kunta Hacı i L. N. Tolstoy Nenasailinie i Dialog Kultur” *L. N. Tolstoy i Şeyh Kunta Hacı Kişiev: Problemi Mira i Gumanizma k 175-letiyu L. N. Tolstovo*, Tula.
- Akhmadov, Y.Z., “Religious Brotherhoods in Chechnya, Kunta-Hadji and The Kunta-Hadjists The Kunta-Hadji Chechen Religious Movement”, ss.13-17.
- Akmaz, A. (1994), Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketinin Doğuşu, Erciyes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Aydın, M. (2011), 19. yüzyılda Kafkaslar'da Nüfuz Mücadeleleri (1800-1830), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bennigsen, A. (1988), Lemercier-Quelquejay, Chantal, *Sufi ve Komiser Rusya'da İslam Tarikatları*, çev. Osman Türer, Ankara.
- Çebecioglu, E. "Nefs", İslâm Dergisi, Sayı: 130, Haziran 1994.
- Çataklılıc, D. İngiliz ve Alman Seyyahların Gözünden Çeçenler ve İnguşlar, Karadeniz Araştırmaları, Yaz 2016 Sayı 50 s.65-94.
- Çataklılıc, D. (2013), Müridizmin Pasif Direniş Örneği Olarak Kunta Hacı, Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Çelik, İ. (2008), Kâdirîyye Tarikatı Hâlisiyye Şubesinin Kurucusu Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 38, Erzurum TAED 38, 2008, ss.159-184.
- Emel Yanova N. (2003), XX. Yüzyılın Birinci Yarısında Kuzey Kafkas'ta (İnguşetya ve Osetya'da) Sufilik / Sufism in the Early 20th Century in Northern Caucasus (Ingushistan and Osetya), III. Uluslararası Mevlâna Kongresi 3. International Mevlana Congress, Konya.
- Gammer, M. (2000), "The Qadiriyya İn The Northern Caucasus", *Journal of the History of Sufism* (eds. Th. Zarcone, E. Işın, A. Buehler) İstanbul, 1-2, s.277-280.
- Gammer, M. (2010), "Proniknovenie Bratstv Nakşibandiya Halidiya i Kadiriya v Dagestan v XIX v.", *Dagestan i Musulmanskiy Vostok*, Sbornik Statey, Sostaviteli i Otvetstvennie Redaktori, A. K. Alikberov, V.O. Bobrovnikov, Moskva, 2010, s.101-102, (Гаммер Моше, "Проникновение Братств Накшбандийа Халидийа и Кадирийа в Дагестан в 73 XIX в." *Дагестан и Мусульманский Восток*, Сборник Статей, Составители и Ответственные Редакторы, А.К.Аликберов, В.О. Бобровников, Москва.
- Geylânî, Abdülkadir *el-Gunye li Tâlibî Tarîki'l-Hak: Hakki Arayanların Kitabı*, (Çev. Abdülkâdir Akçiçek), Sağlam Yay., İst. 2009.
- Gürer, D. (2009), Abdülkadir Geylani Hayatı, Eserleri, Görüşleri, İstanbul.
- İppolitov, A. (1869), "Uçenie Zikr i Evo Posledovateli v Çeçne i Argunskom Okrugе", *Sbornik Svedeniy o Kavkazskih Gortsah*, vıp.2, Tiflis, 1869, ss.2-16. (Ипполитов, А., "учение "зикр" и его последователи в чечне и аргунском округе", *Сборник сведений о кавказских горцах*, вып. 2, тифлис,
- İsaev, S. A. (1998), "Krovavaya Voynya v Şali (18 yanvara 1864 goda)", *Vaynah Segodnya*, No: 1-3 (7-9), 1998, ss. 36-41. (Сайд-Ахмед ИСАЕВ, "Кровавая бойня в Шали (18 января 1864 года)", *Вайнах сегодня*, No: 1-3 (7-9).
- Kutlu, T. C. (2005), Çeçen Direniş Tarihi, Ankara.

- Lilov, A. İ. (1886), “Oçerki iz Vita Gorskih Musulman”, *Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza*, vıp.5, otd.2, Tiflis,1886, ss.26-28. (Лиловь, А. И., “Очерки изъ Быта Горскихъ Мусульманъ”, *Сборникъ материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа*, Вып. 5, Отд. II, Тифлисъ,
- Meskhidze, J.İ (1998), “Çeçeno-İnguşetiya”- *İslam na Territorii Bivşey Rossiyskoy İmperii*, Moskva, Vıp.1, ss.105-107, (Дж.И.Месхидзе, “Чечено-Ингушетия” – “Ислам на территории бывшей Российской империи”, Москва, 1998, вып. 1).
- Muşmal, H. ve Diğerleri (2013), *Beyşehir İlçe Merkezindeki Çeçen-İnguş Muhacirlerine Ait Mezar Taşları*, Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS) Aralık December 2013 Yıl 6, Sayı XVI, ss. 423-469. Year 6, Issue XVI, pp. 423-469. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh314>.
- Nunuev, S. H. (2000), *Jivitelny Duh İslam*, Moskova, (Нунуев, Сайд-Хамзат, *Живительный дух ислам*), Москва,
- Ocak, A. Y. (1999), *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, TKAЕ, Ankara, s. 65-66.)
- Rba, D. (2004), *Şeyh Şamil'in 100 Mektubu*, çev. Fikret Efe, İstanbul.
- Suleymanov, A. (1997), *Торонимија Çeçни*, Naçik, (Сулейманов, Ахмад,*Топонимия Чечни*, Нальчик.
- et-Tahanevî, Muhammed A“lâ b. Ali, *Kitabu Keşşâfi Istulahâti'l-Fünûn* I-II, (Tashîh Muhammed Vecih Abdulhak-Gulam Kadir, ez-İntişarât-ı Hayyam ve Şurekâu Kalkuta, 1862.
- Tavkul, U. (1998), İslamiyetin XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri, *Kırım Dergisi*, 7 (25), s.43-46.
- Temizkan A. (2010), Kuzey Kafkasya’da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat, *Karadeniz Araştırmaları Bahar Sayı 25*: 77-92.
- (2009), Kuzey Kafkasya Müridizmi Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri, *North Caucasus Muridism, Diffusion Strategy of Muridism and Relation with Feodal Lords Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: IX, Sayı 2, s.165-190, İzmir.
- Uzгур (Özgür), H. M. (2015), *Kâdirî Yolu Gerçekte Yaşayan ve Yaşatanlar* (Yayına Hazırlayan: İsa Çelik), Bursa.
- Yıldırım, B. (2016), Köstendilli Süleyman Şeyhi Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yıldız, M. (2000), Kafkasya’da Yaşayan Türkler’in Dini Hakkında Sosyo Kültürel Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Zelkina, A. (2000), "Some Aspect of the Teaching of Kunta Hajji– on the basis manuscript by Abd al Salâm written in 1862 AD", *Journal of the History of Sufism* (eds. Th. Zarccone, E. Işın, A. Buehler), İstanbul, 1-2, s.486-498.